

події виступають важливим фактором культурної ідентифікації, створюють можливості для відновлення багатьох сторінок з духовної спадщини етносу.

Тенденція зростання питомої ваги традиційного фольклору в сучасній народній культурі українського етносу Підляшшя свідчить про об'єктивну закономірність демократизації культури, усвідомлення спільнотою великої цінності народних традицій, що виконують функцію самозбереження, відтворюють ментальність у різноманітних формах культури.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. *Гаврилюк Ю.* Щоб вам жито родило! // Над Бугом і Нарвою. – 2006. – № 5. – С. 2-5; 2. *Гусев В.Е.* Фольклорные ансамбли как форма современного фольклоризма // Традиции и современность в фольклоре. – М.: Наука, 1988. – С. 205; 3. *Кирчів Р.Ф.* Фольклор у системі новочасної української культури // Визвольний шлях. – Лондон-Київ. – 1999. – № 7. – С. 855; 4. *Лабович Л.* Двадцять осіннє святкування українців Підляшшя // Над Бугом і Нарвою. – 2011. – № 6. – С. 9; 5. *Рижик Є.* З підляською піснею через Європу // Над Бугом і Нарвою. – 1998. – № 3-4. – С. 7-10; 6. *Савчук С.* Сімейний ювілей «Родини» // Над Бугом і Нарвою. – 2011. – № 6. – С. 7; 7. *Simonides D.* Przyszłość folklorystyki. Marzenia czy potrzeba naukowa? // Folklorystyka. Dylematy i perspektywy. – Opole, 1995; 8. *Шепетьуха І.* Дуб'яжинська «Родина» // Над Бугом і Нарвою. – 1995. – № 1-2. – С. 10.

*Деркач О.М. (Київ, Україна)*

### Символ у ліричній прозі Іво Андрича (на матеріалі оповідання «Єлена, жінка, якої немає»)

*Стаття присвячена дослідженню символів у ліричній прозі Іво Андрича, зокрема – розгляду основних символів, таких, як вікно, гоїдалка, лист, а також символів-архетипів (світло, вода, хвиля, сонце, день і ніч) у створенні художньої концепції образу жінки-видіння.*

**Ключові слова:** *символ, символ-архетип, лірична проза, художня концепція, образ жінки-видіння.*

*Статья посвящена исследованию символов в лирической прозе Иво Андрича, в частности – рассмотрению основных символов, таких, как окно, качели, письмо, а также символов-архетипов (свет, вода, волны, солнце, день и ночь) в создании художественной концепции образа женщины-видения.*

**Ключевые слова:** *символ, символ-архетип, лирическая проза, художественная концепция, образ женщины-видения.*

*The research is devoted to investigation of the symbols in the lyric prose of Ivo Andric and to investigation of the main symbols (window, swing, letter), and also - of the symbols-arkhetypes (light, water, waves, sun, day and night) in creation of the artistic conception of image of woman-vision.*

**Key words:** *symbol, symbol-arkhetipe, lyric prose, artistic conception, image of woman-vision.*

За твердженням Станко Корача, одного з провідних сербських андричезнавців, оповідання «Єлена, жінка, якої немає» є цікавим з точки зору того, що у ньому простежується процес специфіки вираження у метафізичній прозі явищ фізичного світу, на який вона спирається, бо метафізичне саме по собі, без фізичних чинників не може бути вираженням: «Коли читаємо твір, бачимо вікно (улюблений мотив Андрича), коридор, вулиці, міста, магазини, поїзди, зелень, хутро та інші матеріальні предмети, в яких знаходиться оповідач та його видіння. Різноманітні відчуття й видіння мають зміст лише тоді, якщо ми їх бачимо в стосунках з фізичним світом. З цього видно, що Андрич ніколи не був абстрактним письменником, хоча надзвичайно духовним [2, 582]».

Предмети дійсного, фізичного світу, що органічно вплетені у тканину ліричної оповіді, набувають у ній символічного значення. І. Андрич створює образ-символ «жінки, якої немає» за допомогою багатой символіки, що, спираючись на явища фізичного характеру, набуває метафізичного, символічного сенсу. На поєднанні фізичного і метафізичного наголошував свого часу Мухарем Первич: «Дійсність життя у прозі Іво Андрича створюється як за допомогою очевидних чинників, так і за допомогою того, чим вони самі себе доповнюють та перевершують; за допомогою матерії, але і завдяки тим поривам, що містять у собі та навколо себе все буття, ... бо очі легко бачать те, що переповнює душу; та інколи невідомо, що є реальнішим: реальність або ілюзія про неї, картина світу чи він сам [6, 138]».

Ця «ілюзія» або «картина» створена у даному випадку, як і в «Анічних часах» посередництвом «символів міфу та першопочатку, як то вода, кров, сонце, повітря, гора, тобто всього, що є елементарним у світі», щоб за допомогою цього «виразити все те, що є елементарним у людині [2, 552]». Таким чином, символи цілком органічно вплітаються у художню тканину творів І. Андрича, у їх внутрішню територію. Письменник вміє послуговуватися символами та розподіляти їх у прекрасній субтильній грі [2, 552].

Оповідна тканина твору «Єлена, жінка, якої немає» містить у собі переважно давні символи-архетипи. Ці універсальні символи, якими є пори року, сонце, вода, зі своїми успадкованими давніми асоціаціями процвітання та занепаду життя, повторюються та варіюються як лейтмотиви, поєднуючись у цілісності та впливаючи один на одного.

Одним з основних архетипів твору є пори року, ритм яких, що зумовлюється зміною сонця й дощу, віддавна мав символічне значення. Так, наприклад, говоримо про «весну» та «осінь» людського життя. У таких формулюваннях яскраво простежується процес перенесення семантики з природних явищ на явища поза ними, завдяки чому і формується значення символічне. У межах самої такої символіки архетипів від самого початку оповідання створюється образ Єлени, жінки, якої немає: «Насамперед, привид пов'язаний із сонцем та його шляхом.... Так, вона з'являється

майже виключно у період від кінця квітня до початку листопаду. Взимку дуже рідко, але і тоді знову ж таки у зв'язку із сонцем та світлом. Із посиленням сонячного світла моменти її появи стають все частішими та жвавішими... Але коли починає скорочуватися сонячна доріжка і листя стає рідшим... невидима жінка починає вплітатися в мою тінь. Вона зникає та вмирає, як зникають примари та привиди, без знаку та прощання [4, 6]».

Таке використання пір року ілюструє, наскільки «символ створений з явищ дійсності», але і «наскільки зміст картини, що створюється посередництвом символу, завжди полягає у чомусь, що є набагато глибшим за безпосередність, що її виражає сама картина у своїй матеріальній структурі [2, 569]». Значення процвітання, народження та занепаду в оповіданні І. Андрича стосується, насамперед, просторів людської душі. Створений письменником образ жінки виражає одвічний людський неспокій, перед дією та впливом якого герой так само безсильний, як і перед сонячним світлом, довжиною дня і ночі, зміною пір року.

Разом з тим, в основний простір символіки пір року введені і додаткові символи сонця, світла, привида, і всі вони у різних варіаціях виступають лейтмотивами твору. Грудень, як варіація символу зими, приносить «сірі дні [4, 6]», а коли зима починає відходити, Єлена знову показується, але тільки як «нечітка тінь вздовж цілого дзеркала [4, 6]», і тільки з приходом літа вона постане з повною силою. Саме влітку вона не тінь у дзеркалі, а нездоланна присутність, у порівнянні з якою будь-яка дійсність стає фікцією. У ці моменти появи герой-оповідач почувається незрівнянно щасливішим за всіх людей на землі, бо протягом його дня та його ночі поряд із ним «справжня жінка досконалого ества та подоби [4, 7]». Але саме така повнота відчуттів несе у собі фатальну скороминучість, тому невдовзі жінка і зникає, немов привид.

Не менш важливими символами-архетипами у творі є ті, що реалізуються у протилежностях і саме таким чином втілюють собою такі бінарні опозиції, як злет і падіння, захват і біль, кохання й мрії. Це світло і темрява, вода і пустеля, небо та земля, сон та безсоння. Світло пов'язане не лише із сонцем та порами року. Одного разу «тонкий рефлекс світла [4, 12]» на замку валізи став «схожим на пасмо світлого волосся [4, 12]» і створив ілюзію фізичної присутності Єлени. На відміну від природного світла літа, неба та сонця, світла моря та його хвиль в оповіданні присутнє й штучне світло – світло електричної лампи, у якому все згасає. Лампа знаходиться на робочому столі героя, коли він її включає, ніша, у якій доти показалася Єлена, лишається у напівморю. Трохи згодом, коли герой знову вмикає лампу, перед ним постає «малий та заплутаний світ відчутних речей, порівняно з неоглядними просторами безсоння [4, 12]», він дивується, наскільки «потворним є те, що відкриті очі можуть бачити [4, 12]», якою нищою є та реальність, у якій зникає ілюзія Єленіного волосся,

коли «у глибині кімнати включається ще одна, настінна лампа [4, 12]».

У символічній хвилеподібній зміні пір року, світла й мороку проглядається і символіка води як життя та його проявів, протиставлена пустелі як простору, де життя гине. Вода завжди є прагненим благом, іноді вона є для героя блаженством сну, вічного «океану сну» у той момент, коли він «гине за однією-єдиною його краплею [4, 15]», не маючи змоги заснути, бо його «власна долоня, що на ній спочиває його ліва щока, наче жагуча пустеля без кордонів, без травинки й води [4, 13]». А сон, що є водночас сховищем всіх людських страждань, теж символізує вода – «ріка, що йде під землю [4, 13]», у якій будь-яке перенесене страждання зникає.

Не дивлячись на те, що вода може бути «гострою та немилосердною, як зброя [4, 13]», якою є «зимова вода [4, 13]», вона є завжди основним символом, що несе у собі позитивну семантику. Наприкінці оповіді про «жінку, якої немає» герой намагається почути шепіт Єлени, що «падає та розбивається, немов тонкий струмінь води об камінь, нечутно та без сенсу [4, 13]». Хоча герой і не розуміє, що хоче йому сказати Єлена у цей момент, він все одно усвідомлює, що вона хоче повідомити йому щось приємне й важливе, незважаючи на те, що він може вхопити тільки якесь слово. У фіналі оповіді герой-оповідач має впевненість у тому, що у світі багато місць, де «сонячні відблиски відображаються у воді [4, 13]», і що у цьому відображенні можна передбачити тисячі інших ще невідомих можливостей та нагод, які можуть принести зустріч з Єленою, жінкою, якої немає.

Образ Єлени неодноразово зустрічається у контексті символіки води. У ситуації подорожі героя, коли у вікні поїзду він бачить Єлену, це, наприклад, «течія» та «повінь щастя [4, 17]». Очі жінки, які бачить герой, на краю широкого обриву, «що рухається та руйнується у водоспаді, міняють свій вираз невідчутно, як небо змінює колір [4, 17]», нагадуючи йому простір, що, «приглушено освітлений зсередини, сповіщає про незнані, але передбачувані частини континентів та океанів [4, 17]». І ціла картина, у якій домінує символіка води – «течія», «повінь», «водоспади», «океани» – зрештою набуває вигляду «небесних проявів» та стає викликом світові, у якому триває пошук гармонії між протилежними явищами неба й землі, гармонії світа й душі героя.

Образ Єлени набуває символічної семантики не лише завдяки розглянутим архетипам, але й символам, які такими не є, хоча й достатньою мірою представлені у літературі. Масмо на увазі символи вікна, гойдалки та листа. На початку оповідання уявна жінка стукає у вікно героя одного літнього дня. Поява Єлени часто виявляється обумовленою цим символом. Трохи згодом вона знову з'являється «у вікні, з весняним вітерцем [4, 13]». Коли герой-оповідач починає замислюватися над власною смертю, то уявляє, як «жінка, якої немає» полетить по світу, як метелик, бувати у вікнах живих. Під час його першої, описаної у творі,

мандрівки поїздом вона з'являється у вікні купе, де «пропливали верхівки садів та поля [4, 15]». Як бачимо, символ вікна нерозривно пов'язаний з появою жінки і набуває, таким чином, значення таємничих обривів та можливостей, що відкриваються перед героєм.

Якщо символ вікна має семантику нових незвіданих обривів, то символ гойдалки несе у собі значення одномоментного захвату перед цими незвіданими можливостями. Так, зустрівшись із Єленою, герой говорить: «у моменти найвищого підйому мене несе ця вселенська гойдалка від одного досконалого щастя до іншого, від його та Єлениної присутності до зникнення і нас, і всього навколо нас у щасті загального існування [4, 16]». Символ гойдалки присутній і тоді, коли оповідач говорить про масу людських облич, поміж яких він побачив Єлену, яка відносить його та його Єлену один від одного «як гойдалка, що заколисує, що то наблизить, то віднесе [4, 19]». У цьому хвилеподібному ритмі, у символіці спалаху та згасання надії на можливість наблизитися до недосяжної жінки одним з основних елементів стає символ листа як опосередкованої можливості такого наближення. Очікування на лист є «безглуздим та неймовірним [4, 31]», але все ж реальним. Думка про нього переплітається у тканині твору з іншими поняттями, що є ядром символіки твору. Так, герой чекає на лист «з особливою надією протягом літа [4, 32]», в очікуванні «підходить до вікна, як людина, що потребує світла й повітря [4, 33]», він впевнений, що лист принесе «світлу певність свята [4, 33]».

Можемо дійти висновку про те, що символи листа, гойдалки та вікна набувають такого ж важливого значення, як і архетипи світла, літа, хвилі, води, сонця, дня і ночі, переплітаючись з ними у безперервному повторенні та варіюванні. Таким чином створюється такий художній простір, у якому всі реалії дійсності набувають непересічного значення, а безкрайній простір людської свідомості з жінкою-ідеалом як її центральним елементом може бути протлумачений за допомогою символів, значення яких ґрунтуються на природності та неминучості тих понять, які вони позначають.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. *Глигорий В.* Огледи и студије. – Београд: Просвета, 1959. – С. 90 – 157;
2. *Кораћ С.* Жена у Андрићевим приповијеткама // Зборник радова о Иви Андрићу. – Београд: Српска академија наука и уметности, 1979. – С. 549 – 583;
3. *Цајић П.* Јелена, жена које нема: један детаљ из дела нашег великог писца // Политика. – 1967. – Година 64. – С. 17 – 20;
4. *Андрић И.* Приче о жени самој себи незнаној. – Београд, Југословенска књига, 2000. – 271 с.;
5. *Калежић В.* «Јелена, жена које нема» у стварности наших размирица // Калежић В. Иво Андрић у нашим споровима. – Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1985. – С. 182 – 206;
6. *Первић М.* Приповетке Иве Андрића // Дело. – 1961. – Књ. 7. – Бр.12. – С. 1381.